

Bölüm 12

EKOSOSYALİZM-EKOANARŞİZM-EKOFEMİNİZM

Mehmet DEĞİRMENCİ¹

GİRİŞ

“Ekoloji” 1886 yılında Haeckel tarafından ilk ortaya atıldığında insan-doğa ilişkilerini inceleyen normatif bir kavram olarak belirmişti. Ekoloji ilk başlarda canlılar ve çevrelerini inceleyen, biyoloji bilimini bir alt dalı olarak algılanmaktaydı. Ekosistem algısını öne çıkararak, insan ve diğer canlıların doğa ile ilişkilerini inceleyen bilim dalı şeklinde tanımlanmakta idi. İlk başlarda canlı merkezli iken sonradan doğa merkezli bir kavram halini aldı.

20. yüzyıl, bu kavramın değişmesine tanık oldu. İnsan-doğa ekseninde daha bütüncül bir forma kavuştu. 1960’larda yaygınlaşan yeşil ve çevreci hareketler bu kavramın da siyasi bir içeriğe bürünmesine neden oldu. Ekoloji kavramı böylece “ekolojik düşünceye” evrilmiş oldu.

Sanayileşmenin artması, kentlileşmenin de ciddi derecelere ulaşması nedeni ile de çevre hakkında çalışmalar, kaygılar ve düşünceler yoğunlaştı. Bu nedenle de “ekolojik düşünce” kavramı da muhafazakarlık, sosyalizm gibi siyasi bir kategori haline geldi. Günümüzde de bu siyasi olarak konumlanmış hali ile çalışmalara ve araştırmalara konu olmaktadır.

Siyasi akımların yoğun olarak gün yüzünde olduğu ve tartışıldığı günümüzde, bu akımların birbirlerinden etkilenmemesi mümkün görünmemektedir. Siyasi akımları birbirlerini olumlu etkileyebilecekleri gibi karşı duruşlarına göre de etkili olmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında zaman ekolojik düşüncenin de birçok akımla ortak yönlerinin olduğu ve zaman zaman bunların çalışıldığı görülmektedir.

Ekolojik düşüncenin sosyalizm, anarşizm ve feminizm ile olan ortaklıklarına ilişkin literatürde birçok eser bulunmaktadır. Hatta bu yakınlıklardan dolayı ekolojik düşünce yakın olduğu akımlar ile iç içe geçerek yeni ideolojiler olarak belirmiştir.

¹ Dr, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Programı, mehmetdegirmenci06@gmail.com

Ekolojik düşüncenin sosyalizm ile ortaklıklarından Ekososyalizm, anarşizm akımı ile ortaklıklarından ise Ekoanarşizm akımı ortaya çıkmıştır. Kadınların sosyal statülerine vurgu yapan feminizm akımı ile de bütünleşerek Ekofeminizm karşımıza çıkmaktadır.

Ekolojik düşüncenin bu çeşitli etkileşimlerinden hareketle, bu etkileşimlerden ortaya çıkan düşüncelerin (her ne kadar literatürde çok defa ele alınmış olsalar da) bir arada ele alınarak tanımlayıcı bir çalışmanın ortaya konulması gerekliliği görülmüştür.

Çalışmamızın ortaya çıkışındaki temel hareket noktamız, ekolojik düşüncenin sosyalizm, anarşizm ve feminizm ile olan benzerliklerinden ve bu ortaklıkların bir araya gelmesi ile ortaya çıkmış olan düşüncelerin tek bir çalışma içerisinde ele alınması ve tanımlayıcı nitelikte olmasıdır.

Bu çerçevede, ilk önce çalışmamızın ana çatısını oluşturacak olan önemli kavramlar ele alınmış, bu kavramlara ilişkin kısa tanımlamalara yer verilmiştir. Bu kavramlar sırasıyla; sosyalizm, anarşizm, feminizm ve ekolojik düşüncedir.

Kavramlara ilişkin birinci bölümden sonra, iki, üç ve dördüncü bölümlerde sırası ile Ekososyalizm, Ekoanarşizm ve Ekofeminizm tanımlanacaktır. Çalışmamızda literatür taraması yöntemi izlenecektir ve konular ile ilgili belli başlı kaynaklardan alıntılar yaparak çalışmamızda yararlanılacaktır.

KAVRAMLAR

Sosyalizm

Sosyalist fikirler 17. yüzyılın “Levellers ve Diggers”ine veya Thomas More’un Ütopyasına veya hatta Platon’un Devlet’ine kadar geriye götürülebilirse de, sosyalizm 19. yüzyılın başlarına kadar, siyasi bir inanç olarak şekillenmiş değildir. Sosyalizm sanayi kapitalizminin ortaya çıkışına karşı bir tepki olarak gelişti. Önceleri fabrika üretiminin yaygınlaşmasının tehdit ettiği esnaf ve zanaatkarların çıkarlarını dile getirdi; ancak bundan kısa bir süre sonra büyüyen sanayi işçi sınıfıyla, yani erken sanayileşme döneminin “fabrika yemi”yle bağlantılı hale geldi (Heywood, Siyaset, 2012, s. 71).

Sosyalizm, endüstriyel kapitalizmin gelişmesiyle Avrupa’da meydana gelen sosyal ve ekonomik şartlara karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sosyalist düşünceler hızla, erken endüstrileşmenin bir özelliği olarak yoksulluk ve bozulmadan muzdarip olan, yeni ama büyüyen sanayi işçileri sınıfının gelişimiyle

ilişkilendirilir hale geldi. Sosyalizm ve liberalizmin ortak kökenlerinin Aydınlanma'da olmasına ve teoride sebep ve süreç olarak bir düşünceyi paylaşmalarına rağmen sosyalizm, liberal piyasa toplumunun bir eleştirisi olarak ortaya çıkmış ve endüstriyel kapitalizme bir alternatif sunma teşebbüsü olarak tanımlanmıştır (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 119).

19. yüzyıl başlarındaki laissez-faire politikaları, ücret seviyeleri ve fabrika koşulları belirlenirken fabrika sahiplerine tam bir serbestlik verdi. Ücretler genellikle düşüktü, çocuk ve kadın işçi kullanılması olağandı, işgünü sık sık 12 saate çıkıyordu ve işsizlik tehdidi vardı. Buna ek olarak yeni işçi sınıfı yanlış yönlendirilmişti, onların hayatına bir istikrar ve anlam kazandıran sosyal kurumların çok azına sahipti; endüstriyel hayat ve çalışma şartlarını bilmiyordu ve büyük çoğunluğu birinci kuşak kent yerleşiklerinden oluşuyordu. Sonuç olarak, ilk sosyalistler endüstriyel kapitalizm için köklü bir değişiklik, devrimci bir alternatif aramaktaydı (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 119).

20. yüzyıl, Afrika, Asya ve Latin Amerika'da endüstriyel kapitalizm deneyimi az olan ya da hiç olmayan ülkelerde sosyalist düşüncelerin yayılmasına tanıklık etti. Bu ülkelerde sosyalizm çoğu kere sınıf mücadelesinden ziyade anti-sömürgeci mücadeleden dolayı gelişti (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 120).

Sosyalizmi, çağdaşı olan diğer ideolojilerden ayıran temel özelliği, "eşitlik" düşüncesine bağlılığıdır. İnsanlar arasındaki rekabetin ve eşitsizliğin temel kaynağı ise özel mülkiyettir. Özel mülkiyetten kasıt ise, üretim araçlarına sahip olmaya imkan veren servet ve sermayedir. Servet insan gücünün toplu olarak kullanılması ile elde edileceğinden, bireyler tarafından sahiplenilmesi adaletsizliktir, toplum tarafından sahiplenilmelidir (Karatepe, 2011, s. 70-71).

Kendi paylaşılan insanlıkları tarafından bireyleşmiş sosyal varlıklar olarak insan varlıkları vizyonu sosyalizmin nüvesidir; John Donne'un ifadesi ile "hiçbir insan başlı başına bir ada değildir, her insan kıtanın bir parçasıdır, bütünü bir parçası." Bu nedenle Sosyalistler, işbirliğini rekabete tercih ederler ve kolektivizmi bireyciliğe yeğlerler (Heywood, Siyasetin Temel Kavramları, 2015, s. 108).

Anarşizm

Anarşi sözcüğünün kökeni Yunancadan gelmektedir ve kelime anlamı "kural-sızlık" demektir. Gündelik dilde ise anarşi, kargaşa ve düzensizlik anlamlarında kullanılmaktadır (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 199).

Anarşist düşüncelerin kökeni bazen Taoist veya Budist düşüncelere dayanırılırken, bazen de Antik Yunan Siniklerine ya da İngiliz İç Savaşı'ndaki kazıcı-

lara Diggers'ine dayandırılır. 19. yüzyıl boyunca Anarşizm, yayılan ve büyüyen sosyalist hareketin bir parçası idi (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 199). 20. yüzyılın başlarında Anarşizm kendi başına kitle hareketine dönüşse de Avrupa ve Latin Amerika otoritaryanizmleri ve komünist devrimleri, bu ideolojinin gelişimini baltaladı (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 199-200).

Devletin, hükümetin ve politik otoritenin tüm biçimlerinin ortadan kalkması gerektiğini söyleyen anarşizm, kaldırılan siyasi otoritenin yerine kendisi yeni bir devlet ve hükümet düzeni öngörmez (Karatepe, 2011, s. 117). Toplumsal düzen müşterek ihtiyaçlar için zorunlu diyen anarşistler, devleti düzmece bir kurum olarak görmektedirler. İnsanlar üstesinden gelemedikleri bir takım işler için devleti kurmuş, zamanla bu devlet kurumu ise kendisini zorunlu hale getirmiştir. Egemen sınıfların elinde baskı gücüne dönüşen devlet, başta ekonomik sömürü ve adaletsizlik olmak üzere her türlü baskı ve eşitsizliğin kaynağıdır (Karatepe, 2011, s. 118).

Anarşizm sosyalizm ile ortak yönleri olan bir ideolojidir. Temel olarak ikisinde de devlete karşı bir duruş vardır. Ancak sosyalizm, sınıfsız ve devletsiz topluma geçiş sürecinde devletin varlığının bir dönem olması gerektiğine inanır. Ancak Anarşistler devletin derhal ortadan kalkması gerektiğini söyler.

Liberalizm ile de bireyi merkeze alan tutum konusunda hemfikirdir Anarşizm. Ancak devlet kurumları liberallerde birey için var olsa da Anarşistlere göre devlet kurumları bireylerin özgürlüklerine engel olmaktadır.

Anarşistler iyi bir yaşamın zora başvurmaksızın düzenlenmiş bir toplumda gerçekleşeceğine inanırlar. Bu inançları sebebiyle yöneticiler ve yönetenleri barındıran siyasal örgütlenmeler olmaksızın bir toplumsal yapı inşa etmeye çalışırlar. Hiçbir otoriteye inanmayan, insanların eşit ve özgür bireyler olabilmesi için kişileri baskı altında tutan bütün kurumların feshedilmesini savunan anarşizm esasında sahip olduğu ilkelerin de bir sonucu olarak zamanla pek çok farklı gruplara ayrılmış, tek bir yapı sergileyememiştir (Uğur, 2010, s. 138).

Feminizm

Feminizm, kadının toplumsal konumunun erkeklere göre dezavantajlı, eşitsiz ve ikincil bir konum olduğunu, bu nedenle ezildiği, sömürüldüğü düşüncesinden hareketle, kadının sosyal konumunun geliştirilmesini savunan siyasi teori ve ideolojilerin genel adıdır (Karatepe, 2011, s. 167).

Çoğu feministler cinsiyet eşitliği ülküsünü benimsemekle beraber, feminiz-

mi bu ülkü ile açıklamak hatalı olacaktır çünkü bazı feministler özgürlük ile eşitlik arasında ayırım yapmakta, eşitliğin kadının 'erkek gibi' olmasını ima ettiğini vurgulamaktadırlar. Merkezi kavram, kadının tabi kılındığı baskının ve sömürününü birlikteliğine dikkati çeken ataerkilliktir. Bu ise biyolojik farklılıktan çok toplumsal cinsiyetin siyasal önemine vurgu yapmaktadır (Heywood, Siyasetin Temel Kavramları, 2015, s. 79).

Toplumlarda feminist taleplerin ifadesini bulmasının tarihi Eski Çin'e kadar geriye götürülebilirse de, bu talepler Mary Wollstonecraft'ın Kadın Haklarının Bir Müdafası'na ([1792] 1985) kadar geliştirilmiş bir siyasal teori tarafından desteklenmemiştir. Esasen, 1840'lar ve 1850'lerde kadınların oy hakkı hareketinin "ilk dalga feminizm" adı altında ortaya çıkışına kadar feminist fikirler geniş kitlelere ulaşmış değildi. Yirminci yüzyılın başlarında, batılı ülkelerin çoğunda kadınlara oy hakkı hareketinin başarıya ulaşması, kadın hareketini başlangıçtaki amacından ve örgütleyici ilkesinden yoksun bırakmıştır (Heywood, Siyaset, 2012, s. 86-87).

1960'larda ikinci dalga feminizm hareketi ortaya çıktı. Siyasal ve yasal hakların elde edilmesi ile kadın sorununun çözülemediğini kabul eden bu dalga döneminde feminist fikir ve argümanlar daha radikal bir hal aldı ve bazen devrimci nitelik kazandı (Heywood, Siyasal İdeolojiler, 2011, s. 249). Sonraki yıllarda Feminizmin hedeflere ulaşıldıkça radikal söylemleri yumuşatmaması, ortak bir zemin bulmanın imkansız olduğu çeşitli dallara ayrılmasına neden olmuştur (Heywood, Siyasal İdeolojiler, 2011, s. 249).

Ekolojik Düşünce

"Ekoloji" kavramı, 1886'da Alman zoolog Ernst Haeckel tarafından icat edilmişti. Kendisi, Yunanca hane halkı veya habitat (bir bitki veya hayvanın doğal ortamı) anlamına gelen oikos kelimesinden türetilmiş olan bu kelimeyi, hayvanın hem organik hem de inorganik çevresiyle toplam ilişkisinin araştırılmasına işaret etmek için kullandı (Heywood, Siyasal İdeolojiler, 2011, s. 273).

"Ekoloji"nin Türkçeye "çevre" diye aktarılması, kavramsal düzeyde bir yanılgıya yol açmaktadır (Görmez, Çevre Sorunları ve Türkiye, 1997, s. 8). Bir bilim olarak ekoloji, biyolojinin bir alt dalıdır. Yüzyılı aşan bir geçmişe sahip olmakla birlikte, daha sık gündeme gelmesi ve popülerlik kazanması 1970'li yıllara rastlamaktadır (Önder, 2003, s. 5).

20. yüzyılın başlarından itibaren ekoloji, yaşayan organizmalar ve çevreleri

arasındaki ilişkiyi araştıran biyolojinin bir alt dalı olarak görülmüştür. Ancak özellikle 1960'lardan beri büyüyen Yeşil hareketinin kullanımı nedeniyle siyasi bir kavrama dönüşmüştür (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 273).

Ekoloji kavramı bugün yaygın olarak biyolojik değil, normatif bir çağırışıma sahiptir (Bramwell, 1989'den aktaran: Önder, 2003, s. 6). Haeckel biyolojinin yönünü değiştirerek, klasik bilim felsefesiyle benzerliklerinden uzaklaşmasına, insan-doğa ilişkileri hakkında bir mesaj içeren bütüncü bir bakışa doğru yönelmesine yardımcı olmuştur. Bu bağlamda Haeckel'in modern ekolojizm üzerinde hatırı sayılır bir etkisi olduğu söylenebilir. Pepper, Haeckel'in yaklaşımının "açık bir biçimde siyasal" olduğunu düşünmektedir (Pepper, 1999, s. 184).

Ekoloji bugün sosyalizm veya muhafazakarlık gibi "siyasal" bir kategoridir. Ancak geleneksel siyasal kategorilerden bir yönüyle farklıdır. Çünkü ekolojinin ampirik anlamı, doğa bilimlerinden kaynaklanmaktadır. İnsan toplumlarına ilişkin gözlemlerden ve öngörülerden yola çıkarak geliştirilmemiştir. Fakat ekoloji bilimi, ekolojistlerin gözlemlerini insan toplumlarını kapsayacak biçimde genişletmesinden önce de insan ve hayvanı karşılaştırılabilir olarak gören bir etiği gerektiriyordu. İşte ekolojinin içinde saklı bu politik anlam, hayati bir öneme sahiptir (Bramwell, 1989'den aktaran: Önder, 2003, s. 6).

20. yüzyılın sonlarından beri ekolojik düşüncenin gelişmesi, sanayileşme ve kentleşmenin daha fazla ve yoğun ilerlemesi sonucu meydana gelmiştir. Çevre endişesi, ekonomik büyümenin hem insan hem de üstünde yaşadığı gezegenin devamlılığını tehdit ettiği korkusu nedeniyle daha şiddetli bir hal almıştır (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 274).

İnsanı doğal dünyanın bir parçası olarak gören ekolojik yaklaşım, hak ve hukukun korunması, ya da sorunlarının çözümlenmesi bakımından insana ve doğaya eşit mesafeden bakmaktadır. Modern düşünce sisteminin, bu gerçeği görmeden, sadece sosyal sınıf, cinsiyet ayrımı, ırkçılık, eşitlik ve adalet benzeri insan ve toplum sorunlarıyla ilgilenmesinin hem insan türünü, hem de insanlarla doğal çevre ilişkisini bozduğu kabul edilir (Karatepe, 2011, s. 188).

Ekolojik düşünce iki büyük güce sahiptir. Birincisi, insan ve tabiat arasındaki ilişkinin dengesizliğine ve her ikisinin selametine dönük büyüyen tehditler kataloğuna dikkat çekmektedir. İkincisi, sınırlı batı siyasal düşünce odağını sorgulama ve aşma konusunda diğer bütün geleneksel ideolojilerden daha ileri gitmektedir. Bir dünya felsefesi olma yolunda küreselleşmeye en yakın olan ideolojidir (Heywood, Siyasetin Temel Kavramları, 2015, s. 76).

EKOSOSYALİZM

Ekososyalizm, sosyalizm ideolojisinin temel savlarının ekolojik düşünceye ait temel varsayımlar ile birleştirilmesiyle ortaya çıkan düşüncedir. İnsan emeğinin sömürüsüne dayalı kapitalizmi eleştiren sosyalizm aynı zamanda, kapitalizmin doğayı da sömürdüğünü iddia etmektedir.

Ekososyalizm, Marx'taki ekoloji çelişkisi ve eksikliğini görür ancak bu çelişkiyi klasik Marksizme has olarak algılar. Bu bağlamda, ekososyalizm, bu vizyondan hem temellenir hem de bu vizyonun özeleştirisini yaparak geliştirir. Marksizmden temellenir çünkü işe kapitalist üretim tarzının bizzat iktisadın yasalarıyla hem emek hem de doğanın sömürüsünü doğallaştırdığının tespitiyle işe başlar (Turhan & Atay, 2015, s. 139). Modern marksizmden etkilenmiş olan ekososyalizm, çevresel tahribatı kapitalizmin doymak bilmeyen kar arayışıyla izah eder (Heywood, Siyasetin Temel Kavramları, 2015, s. 74).

Ekososyalizm, Marx'taki ekonomi politiğin eleştirisini ekoloji mücadelesine taşır. Nitekim Marx'ın teknik gelişmeyle hedeflediği kısa çalışma ve boş zaman vurgusu, ekososyalizmin temel çıkış noktalarından birisidir. Ekososyalist Manifesto² bu sebeple sosyalist üretimin yolunun da amacının da ekolojik bir çerçevede yeniden tanımlanmasını öngörmektedir. Velhasıl ekososyalizm, Marx'ın bıraktığı yerden para muhasebesinin yerini (madde ve değerler ekseninde) ekoloji muhasebesinin almasıyla ekonomi politiğin eleştirisini ekoloji politiğin eleştirisine dönüştürür (Turhan & Atay, 2015, s. 142).

Eko-marksizmden farklı olarak ekososyalizme göre: ekolojik kriz, kapitalizmin kaza eseri oluşmuş unsurlarından biri değildir. Aksine ekolojik kriz kapitalizmin DNA'sında bulunur³. Yani kapitalizm hammadde olarak gördüğü doğayı sürekli bir biçimde ekonomik amaçları doğrultusunda sömürmekte, bu ise ekonomik krizin yanında ekolojik krizi de beraberinde getirmektedir.

1 Kasım 2012 yılında Ekososyalizm Konferansları sırasında Fransız Sol Parti'nin sunmuş olduğu manifestoda ekososyalizmin tanımını yaparken ortaya konulan aşağıdaki cümleler de kapitalizmin ekoloji üzerindeki etkilerinin kendiliğinden gerçekleşmediğini vurgulamaktadır.

---

² Michael Löwy ve Joel Kovel tarafından 2001 yılında kaleme alınan ve Ekososyalizme dair temel metin olarak kabul edilen manifesto.

³ "Angus, I. (2007), "Three Meanings of Ecosocialism"

“Mevcut sistemin iki itici gücü ile mücadele ediyoruz: kapitalizm ve üretimcilik. Kapitalizm yeni rant kaynakları için her şeyin metalaştırılmasını dayatıyor. Bu yüzden de sosyal eşitsizlik uçurumunu genişleten ve devam etmekte olan, özgürlüğe zararlı liberal küreselleşmeden sorumlu. Sosyal ve çevresel atık dökümü, kirliliğin bölgeler arasında yer değiştirmesi ve ekosistemlerin tahribatı ile hüküm sürüyor. Üretimcilik doğal kaynakları tüketiyor ve iklimin dengesini bozuyor. Tüketim ideolojisi de bunun doğal bir sonucu. Asla tatmin edilemeyecek gereksinimler yaratmak için büyük reklam kampanyaları ile metaların yığınlar halinde tüketimini kural haline getiriyor. Bu sistemin gerçek faillerine parmağımızı doğrultuyoruz: küresel finans oligarşisi, demokratik kontrolden yoksun çokuluslu lobilere bağlı olan hükümetler, “serbest ve müdahaleye kapalı” rekabet ideologları, yeşil kapitalizm ve serbest ticaret. Diğer yandan, ekososyalizm, krizin üstesinden gelmenin ve insan yararını bir öncelik olarak yerleştirmenin alternatifidir: Zenginliğin vakit geçirmeden paylaşılması, gerçek ihtiyaçlara ve ölçülü bir tüketime dayanan yeni bir ekonomi kurulması, iklimin, ekosistemin ve biyoçeşitliliğinin korunması (Özcan, 2013, s. 49-53).”

Bu manifestoya göre kapitalizmin özünde var olan tüketim ideolojisinin doğal sonucu olarak doğal kaynaklar tükenmektedir. Bunu önlemenin ilk adımı da gerçek ihtiyaçlara ve ölçülü tüketime dayalı bir sistemin kurulmasıdır. Böylece iklim, ekosistem ve biyoçeşitlilik korunabilecektir.

“Özünde insanlar henüz daha bunun üzerine düşünmeye başlamadan önceden beri içinde yaşadıkları ekosistemin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu ikisi İnsan yaşamına uygun yalnızca bir tane küresel ekosistem mevcuttur. Bu nedenle, hepimiz ekosisteme bağımlılığımız açısından benzeriz. Bu yüzden tüm diğer türlerin yararı ile bağlantılı bir insan yararı bulunuyor: insan yaşamını mümkün kılan ekosistemin korunması. Peki, onu özgür iradeli bireylerin tartışması olmadan nasıl tanımlayabiliriz ki? Ve şayet birileri başkalarını üzerinde tahakküm kurar ve bazı doğrular empoze edilirse bu tartışma nasıl özgür olabilir ki? Çevreci paradigma demokrasiyi, sosyal eşitliği, sekülerliği ve feminizmi gerektirir. Bunlar oligarşik, dogmatik ya da patriarkal müdahaleler olmadan toplumsal bir tartışmanın gerçekleşebilmesi için gerekli koşullardır. Son olarak, genel insan yararını belirleme tartışmasında her birimizin “kendisi için” iyi olanı değil herkes için iyi olanın ne olduğunu söylemesi gerekmektedir. Bu da insan haklarının evrenselliğini, bir ödev olarak vatandaşlığı ve bir gereklilik olarak cumhuriyeti tesis eder. Politik ekoloji ile evrensel bir sosyal cumhuriyeti birleştiren işte böylesi bir sebepten doğan bağıdır. Ekosozyalizm adını verdiğimiz de işte

bu küresel politik teoridir. Ekososyalizm, hümanizmle de sosyalist ve somut bir evrenselcilikle de ilişkilidir.”

İnsanların ilk zamanlardan beri içinde yaşadıkları ve diğer canlılarla paylaştıkları ekosistem bir tanedir ve bunun korunması gerekmektedir. Bu ekosistem içerisinde de insanların kendileri için iyi olanı değil herkes için iyi olanı tercih etmeleri gerekmektedir. Ekososyalizm bu anlamda hümanizmle ve evrensellikle ilişkilidir.

“Ekososyalizm, doğası itibariyle anti-kapitalist bir ekoloji ve üretimcilik mantığından azade bir sosyalizmi bütünleştiren yeni bir politik projedir. Soldaki ana akımların yeni bir politik paradigma ile yollarının kesişmesine olanak tanır. Kapitalizme alternatif bir toplum projesi olarak buna ihtiyacımız var. Ekososyalizm, çevrenin yıkımının ve insanın insanı sömürmesinin silinip yok edileceği bir toplumun gelişimi ve özgürleşmesi için mücadeleye yönelik bir perspektif çizer. Bizim ekososyalist tasavvurumuz insanın gereksinimlerini ve gezegenin sınırlarını hesaba katmaktadır. Üretimin toplumsal yararı, tüketim şekillerimiz, gerçek ihtiyaçlarımız, ürettiğimiz şeylerin amacı ve onları nasıl ürettiğimiz üzerine yeni bir düşünme imkanı sağlar.”

Ekososyalizm, kapitalizme alternatif bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünce sisteminde insan ihtiyaçları ve gezegenin sınırları ortak ele alınmaktadır. Üretim, tüketim, ihtiyaçlar ve üretim şekli konularında yeniden düşünme gerektirir.

Eko-sosyalizm, ekolojik sorunların mevcut kapitalist üretim biçimi ve onun uzantısı olduğundan hareketle, mevcut egemen sistemin dönüşmeden çözülemeyeceğini savunmaktadır (Görmez, Çevre Sorunları, 2010, s. 103).

Çevre sorunlarıyla, en iyi, kapitalizmi ortadan kaldırarak veya sınırlandırarak baş edilebilir. Dolayısıyla, ekolojistler, ayrı yeşil partiler oluşturmamalı veya dar çevreci örgütler kurmamalı, aksine daha geniş sosyalist hareket içinde çalışmalı ve dikkatleri gerçek meseleye, yani iktisadi sisteme çekmelidirler (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 289).

Sosyalist bir planlama çerçevesinde, tam katılımcı demokrasi tabanında saptanan zorunlu maddi ihtiyaçları karşılamaya yönelik, sınırları belirlenmiş, daha doğrusu araç olmaktan çıkmamış bir endüstrileşme doğaya düşman olmak zorunda değildir. Yani sorunun çözümü endüstrinin yok edilmesinde değil, var olan kapitalist endüstriyel yapının maksimum kar güdümünden çıkarılarak insanı ve insanın doğanın tüm bileşenleriyle uyum içinde yaşamasını merkezine

koyan yeni bir yapıya kavuşturulmasındadır (Demirer, Duran, & Torunoğlu, 2000, s. 190).

EKOANARŞİZM

Anarşistler, uyumun insanlar arasındaki karşılıklı saygı ve sosyal dayanışmadan doğduğu devletsiz bir topluma inanırlar. Böyle bir toplumun zenginliği, onun çeşitliliği ve farklılığı üzerine kurulur. Çevreciler de denge veya uyumun kendiliğinden ekosistemler biçiminde doğa içinde geliştiğine ve bunların anarşist topluluklarda olduğu gibi dışarıdan bir otorite veya kontrole ihtiyaç duyulmadığına inanırlar (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 290).

Anarşizmin ve ekolojik düşüncenin, insanların doğal durumları ile ilgili görüşleri bu noktada benzerlik göstermektedir. Her ikisinde de insan toplumunun ve çevrenin herhangi bir müdahaleye gerek olmaksızın doğa durumunda kendi kuralları ile gelişebileceği inancı vardır.

Bu iki düşünce sistemi arasındaki benzerliklerde de olsa gerek, modern düzende daha çok gün yüzüne çıkan çevrenin sorunlarına kimileri anarşizm perspektifinden çözüm arayışına gitmişlerdir. Anarşist düşüncenin, ekolojik düşünce ile birlikteliğinden ortaya çıkan düşünce sistemine de Ekoanarşizm denmektedir.

Eko-anarşistleri geleneksel anarşist yaklaşımdan ayıran nokta, birincilerin toplum-doğa ilişkilerini açıklamayı amaçlamasıdır. Ekoanarşistler ister politik ister ekonomik isterse de bireysel olsun her türlü hiyerarşiye karşıdırlar. Küçük ölçekli ve yerinden yönetimli topluluk biçimini toplumsal örgütlenmenin temel birimi olarak kabul ederler. Toplumsal birimin birey değil, grup olduğu bu toplumsal yapıda yardımlaşma ve gönüllülüğün temel olduğu, özgürlüğe saygılı hem ekonomik hem de sosyal anlamda basit yaşamı öngören bir yapıda olduğunu vurgulanır. Ekoanarşistlerin kendi içinde birtakım görüş farklılıkları olsa da doğa ile uyum içinde bir yaşam için temelde kabul ettikleri ve karşı çıktıkları bazı noktalar bulunmaktadır. Genel olarak benimsedikleri ilkeler; bireycilik veya kolektivizm, toplumsal ve politik eşitlik, gönüllülük, federalizm, yerinden yönetim, kırsal yaşam, karşılıklı yardımlaşma, başkalarının çıkarını gözetme, genel olarak karşı oldukları görüşler; kapitalizm, büyük ölçekli gelişme ve yapılanma, hiyerarşi, merkezi yönetim, kentsel yaşam, uzmanlaşma, rekabetçilik olarak sıralanabilir (Pepper, 1993'den aktaran: Turşucu, 2008, s. 83).

Ekoanarşistlere göre; kapitalizmin ürettiği kurumlar olan merkezî yönetimler, dev şirketler, hiyerarşik yapılar, kentsel birlikte artık bireylerin kendi özgürlüklerini büyük ölçüde yitirmesine neden olurken; bu durum sonuçta sadece insan üzerinde değil, aynı zamanda doğa üzerinde de bir egemenliğin sürdürülmesine ve tahribatın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu anlamda ekoanarşizm insanın hem kendisini hem de doğa ile ilişkisinde doğru yolu bulmaya çağırır. Buna göre de çözüm ancak hiyerarşinin olmadığı, küçük ölçekli, özerk toplulukların temel toplumsal birim olarak kurulması ile olanaklıdır (Feryal, 2002'den aktaran: Turşucu, 2008, s. 84).

Her ne kadar klasik anarşizmde ekolojik doğa temalarının kullanılması varsa da, ekolojik düşünce ile anarşizm arasındaki benzerliklerin öne çıkarılması ancak son zamanlarda olmuştur. Ekoanarşizmin iki akımı, anarşizm içinde iki çekim noktasına sahiptir: Toplumsal Ekoloji ve ilkelci anarşistler. (Yücel, 2009, s. 81). Toplumsal Ekoloji, 1950'lerden beri ekolojik konularda, ve 1960'lardan beri de bu konuları devrimci toplumsal anarşizmle bir araya getirme çabası içinde eserler veren Murray Bookchin ile birlikte ifade edilir (Turşucu, 2008, s. 84).

Her ne kadar Bookchin ile ifade edilse de toplumsal(Sosyal) ekolojinin ilk izlerini Kropotkin'de görmekteyiz. Kropotkin'e göre, çoğu sol komünist, anarşistler gibi, insanlar doğal olarak bencil değildirler, hayatta kalabilmek için acımasız bir mücadele içindedirler. İnsanlar işbirlikçidirler. Devlet kapitalizmin yapay bir kurumudur ve kaldırıldığında insanlar mutlu olacaklardır. Böylece daha uyumlu eşitlikçi ve işbirlikçi bir toplumsal düzen oluşacaktır (Barry, 2007, s. 66).

Hem insanın evrimini açıklayan, hem de toplumsal reformu öngören ve insanın iyileştirilmesi için toplumu organize eden rekabet değil işbirliğidir. Kropotkin'e göre toplumsal teori rekabetçi kapitalist ve eşit olmayan toplumsal düzeni desteklemek yerine karşılıklı yardım, dayanışma, eşitlik ve uyum temelinde bir model bulabilir. Kropotkin. Devletsiz, anarşist bir toplumsal düzenin doğallığının ve üstünlüğünün karşılıklı yardım ve dayanışmayı kanıtladığını görmüştü (Barry, 2007, s. 67).

Kropotkin gibi Bookchin'in de anarşist gelenek içinde olması toplumsal ekolojinin anarşist unsurlar içermesine yol açmıştır. Bookchin, anarşist olan Kropotkin'den etkilendiği için toplumsal ekoloji üzerinde anarko-komünizmin etkileri açıkça görülmektedir. Bookchin'in amacı, ekolojik sorunların toplumsal kaynaklarına ilişkin tutarlı bir görüş geliştirmek, böylece toplumu akılcı bir çizgide tutarak yeniden yapılandıracak eko-anarşist bir proje sunmaktır (Önder, 2003, s. 186-187).

Toplumsal ekoloji şu sorulardan yola çıkmaktadır: İnsan ve doğayı birbirinden ayıran çatışmacı toplumsal ilişki biçimi nasıl ortaya çıkmıştır? Bu çatışmayı mümkün kılan kurumsal oluşumlar ve ideolojiler nelerdir? İnsan ihtiyaçlarındaki artış ve teknolojiadaki gelişmeler bilindiğine göre, böyle bir çatışmanın önüne geçilebilir miydi? Bu çatışma, ekolojik bir toplumda ortadan kaldırılabiliyor mu? Akılcı ve ekolojik bir toplum, doğal evrim sürecinin içine nasıl yerleştirilebilir (Bookchin, 1999'den aktara: Önder, 2003, s. 188)?

Bookchin'in de belirttiği gibi toplumsal ekoloji, bio-merkezilik, ekomerkezilik, insan-merkezilik ve diğer bütün merkezilik eğilimlerinin karşısında duran bir harekettir. Ekoloji hareketi, merkezilik yerine tamamlayıcılık ve bütünlük ilkesine dayanmaktadır. Toplumsal ekoloji, ekolojik krizin kökenlerinin insanlar arasındaki tahakküm ilişkileri ile sıkı bir şekilde örtüştüğünü belirtir. Doğaya tahakküm böylece toplum içindeki tahakkümün bir ürünü olarak görülür, ama bu hükmetme kriz haline ancak kapitalizm altında varır (Bookchin, 1996'dan aktaran: Turşucu, 2008, s.85).

Toplumsal ekoloji hareketi, doğa sorunu ile toplumsal sorun arasında bağ kurarak, modern toplumun doğasını sorgulamaktadır. Ekolojik bunalımı modern toplumun işleyişindeki bir aksaklık olarak değil, aksine modern toplumun başarısının yol açtığı bir bunalım olarak görmektedir (Ünal, 2010).

Artık çevreyi koruyacak tekniklerden söz etmenin bir anlamı olmadığını belirten Bookchin, kapsamlı ve devrimci bir değişim projesini hayata geçirmemiz gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bunun hedefleri ise şunlar olmalıdır: Hiyerarşi, tahakkümün bütün tarzları, toplumsal sınıflar ve mülkiyet ortadan kalkmalı. Kentler eko-topluluklara ayrılmalı, eko-sistemin kapasitesine uygun tasarlanmalı. Teknoloji eko-teknolojiye uyarlanmalı ve yerel enerji kaynaklarından yararlanacak şekilde düzenlenmeli. Yeni bir "ihtiyaç" anlayışı geliştirilmeli. Yaratılan değil temel ihtiyaçları içermeli. İnsanların yönetimi değil şeylerin yönetimine bırakılmalıdır ve tahakküm nosyonu bir kenara bırakılmalıdır (Önder, 2003, s. 202).

Ekoanarşizmin Toplumsal Ekoloji dışında diğer akımı olan "İlkelci" anarşistler ise, en aşırı durumda doğası gereği hiyerarşik olduklarını söyledikleri teknolojiye karşı çıkararak, insan toplumunun "Avcı- Toplayıcı" biçimine geri dönmesinin taraftarlığını yaparlar (Turşucu, 2008, s. 85). Yaşanan çevre sorunlarının temelinde teknolojik gelişmelerin olduğunu ifade etmektedirler. Toplumsal ekoloji taraftarlarının aksine, toplum değerinden ziyade insan değerine önem verirler.

EKOFEMİNİZM

Ekofeminist yazında kabul gören genel düşünce Ekofeminizm teriminin ilk olarak Françoise d'Eaubonne tarafından 1974 yılında "Le Feminism ou la Mort" adlı çalışmasında kullanıldığı yönündedir (Çetin, 2005, s. 63).

Çevre yaklaşımları adı altında toplanabilecek tüm farklı görüşlere en güçlü muhalefet çevre sorunlarına feminist bakış açısı getiren Ekofeminizmdir (Çetin, 2005, s. 63). Ekofeminizm, çevreci düşüncenin temel felsefi ekollerinden birine dönüşmüştür. Temel konusu, ekolojik zararın kökünde ataerkilliğin olmasıdır: Doğa, insanoğlunun tehdidi değil erkek ve erkek kontrolünde olan kurumların tehdidi altındadır (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 291).

Ataerkillik tarafından kadın ve doğanın ikili sömürüsü Ekofeminizmin temel bakış açısıdır (Çetin, 2005, s. 63). Kadın ve doğa arasında kurulan benzerlik ve yakınlıklara göre ekofeminizm düşüncesi de farklılaşmaktadır.

Ekofeminizmin içindeki birinci ayırım⁴ kadınların erkeklerden farklı psikolojik ve biyolojik özellikleri olduğunu vurgular. Kadın ve doğa arasında kurulan yakınlığın temelinde kadın psikolojisi ve biyolojisinin farklılığı bulunmaktadır. Ekofeministler, kadınların doğaya yakınlığının biyolojik temelini özellikle çocuk doğurmaları ve emzirmeleri gerçeğine dayandırıyorlar (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 292). Kadınların kendilerine özgü şefkat, fedakarlık, şiddet-karşıtlığı, dayanışma, duygusallık ve tinselliğe önem verme gibi psikolojik özellikleri ve yaşam üretme kapasiteleri, ataerkillik tarafından doğa ile özdeşleştirilerek her ikisi de tahakküm altına alınmıştır (Çetin, 2005, s. 64). Ayrıca Hıristiyanlık öncesi dinler ve ilkel kültürler, dünya ve doğa güçlerini tanrıça olarak tahayyül ederlerdi (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 292).

İkinci ayırım içinde yer alan Ekofeministler kadın-doğa yakınlığının ataerkillik tarafından tarihsel ve toplumsal süreçlerde oluşturulduğunu savunurlar. Bu ayırımı Ekofeministler kadın ve erkeğin farklı biyolojik ve psikolojik özellikleri olduğunu kabul etmezken, kadın ve doğanın birlikte özgürleşmesi için toplumsal ve ekonomik sistemin tamamen değişmesi gerektiğini savunurlar (Çetin, 2005, s. 71).

Ekofeministler arasındaki üçüncü ayırım her iki yaklaşımdaki temel zıtlık arasında köprü oluşturmaya çalışır. Bu ayırımı, kadın-doğa yakınlığının köklerinin kadın psikolojisi ve biyolojisinde bulunduğu ancak bu yakınlığın maddi temelinin tarihsel ve toplumsal süreçler içerisinde oluşturulduğu belirtilir. Bu-

⁴ Ekofeminizmi 3 kategoriye burada ele aldığımız haliyle ayıran kaynak için bkz: Biehl, 1991'''

rada Ekofeministler farklılıkları kabul ederek, bunların kadın-doğa yakınlığının kökleri olduğunu savunurlar ve çevre problemlerine kadınsı değerleri yücelten yeni 'ortaklık etiği' geliştirme çerçevesinde çözüm sunarlar (Çetin, 2005, s. 71).

Ekofeminizme göre, erkek ve doğa arasındaki ilişki oldukça farklıdır. Kadınlar doğa mahluklarıyken erkekler kültür mahluklarıdır. Onların dünyası suni ve insan yapımıdır. Bu durumda erkek dünyasında akıl sezilerin üstünde yer alır, materyalizm maneviyattan önce gelir. Bu açıdan ataerkillik kültürün doğa üzerinde üstünlüğünü beraberinde getirir; doğa ise boyunduruk altına alınması gereken bir güçtür. Ekolojik zarar ve cinsiyet eşitsizliği, "kültürlü" erkeğin "doğal" kadını yönettiği aynı sürecin parçasıdır (Heywood, Siyasi İdeolojiler, 2011, s. 292).

SONUÇ

Ekolojik düşünce, kendi tezleri olan bağımsız bir dünya görüşü haline gelmesi ile diğer dünya görüşleri, ideolojiler ile kaçınılmaz bir ilişki içerisine girmiştir. Bu etkileşim sadece ideolojiler arasında fikir alış verişi boyutunda olmaktan çok, bazıları ile daha yoğun gerçekleşmiştir.

Sosyalizm, anarşizm ve feminizmin ekolojik düşünce ile ilişkisi ciddi derecede çalşılmaya açık bir ilişki olarak belirmiştir. Çünkü, bu üç düşünceye ekolojik perspektiften bakılmaya başlanması ile yeni düşünce sistemlerinin ortaya çıktığı görülmüştür.

Sosyalizme ekolojik perspektiften bakılması ile, kapitalist düzenin sadece işçi sınıfını değil doğayı da sömürdüğü gerçeği ile karşılaşmıştır. Kapitalist düzen, doğayı hammadde olarak görmekte ve kendi amaçları doğrultusunda sömürmektedir. Doğanın kapitalizm eli ile kurulan kurumlar tarafından tıpkı emeğin sömürülmesi gibi kendi çıkarları için sömürüldüğünü açıklayan düşünce sistemine Ekososyalizm adı verilmektedir.

Devletsiz bir toplum tasavvurundan hareket eden anarşizm ile, doğanın uyum içerisinde var olması için herhangi bir otoriteye ihtiyaç duymadığını iddia eden ekolojik düşünce, birbirlerine benzer iddiaları ile tek çatı altında birleşmektedir: Ekoanarşizm. Ekoanarşizme göre sonradan ortaya çıkan kurumlar olarak merkezi yönetimler, dev şirketler ve hiyerarşik yapılar sadece insanlar üzerinde otorite kurmakla kalmayıp, doğa üzerinde de egemenlik sürmekte ve doğanın tahribatına yol açmaktadır.

Erkek egemen olan toplumsal yapılara itiraz eden bir düşünce akımı olan feminizm ile, doğa üzerinde her türlü egemenliği reddeden ekolojik düşünce de Ekofeminizm düşüncesi altında birleşmektedir. Ekofeminizme göre doğa erkekler ve erkeklerin kontrolünde olan kurumlar tarafından sömürülmektedir. Kadın ile doğa arasında bir yakınlık kurularak her ikisinin de sömürüldüğünü iddia ederler. Ekofeministlere göre erkekler kültür mahluklarıdır. Ataerkillik doğal olan kadının üzerinde kültürün egemenliği anlayışına dayandığından ekofeministler bu duruma karşı çıkmaktadırlar.

KAYNAKLAR

- Barry, J. (2007). *Environment and social theory*. London: Routledge.
- Biehl, J. (1991), *Finding our ways: Rethinking ecofeminist politics, montreal*, New York: BlackRoseBook
- Çetin, O. B. (2005). Ekofeminizm: Kadın-doğa ilişkisi ve ataerkillik. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, (1), 61-76.
- Demirer, G. N., Duran, M., & Torunoğlu, E. (2000). *Marksist ekoloji Anlayışı üzerine*. G. N. Demirer, M. Duran, & G. Özgür içinde, *Marksizm ve ekoloji* (s. 166-193). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Görmez, K. (2010). *Çevre sorunları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Görmez, K. (1997). *Çevre sorunları ve Türkiye*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Heywood, A. (2012). *Siyaset*. (B. Kalkan, Dü.) Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyasetin temel kavramları*. (H. Özler, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi ideolojiler*. (B. Kalkan, Dü.) Ankara: Adres Yayınları.
- Karatepe, Ş. (2011). *Siyasi ideolojiler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji toplum ve siyaset*. Ankara: Odak Yayınevi.
- Özcan, M. (2013). İlk manifesto: Ekososyalizm üzerien 18 tez-Fransız sol parti. *Kolektif Ekososyalist Dergi*, 49-53.
- Pepper, D. (1999). *Modern environmentalism: An introduction*. London: Routledge.
- Turhan, E., & Atay, H. (2015). Ekososyalizm: Bugüne ve geleceğe dair siyasi bir tahayyül. *Ayrıntı Dergisi*, (8), 137-149.
- Turşucu, H. (2008). *Anarşizm ve 1980 sonrası dönemde Türkiye'de anarşizm*. Yüksek Lisans Tezi . Ankara.
- Uğur, G. (2010). Dünden bugüne anarşizm ve anarşizmin çözmesi gereken sorunlar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 133-158.
- Ünal, F. (2010). Toplumsal ekoloji. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (26).
- Yücel, N. (2009). Ekoloji-anarşizm ekseninde bookchin. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (2), 75-86.

